

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՅ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Արցունքով բաժնուեցաւ Պօղոսը Բերիացիներէն, որոնք այնքան ազնիւ եղած էին իր նկատմամբ, խնդրելով բոլորէն որ չուշացնէին իրեն զրկելու Տիմոթէոսն ու Ղուկասը, իսկ ինքը ճամբայ ելաւ դէպի Աթէնք: Հակառակ իր առաքելական անդրդուելի կամքին, արուեստագէտի մը պէս զիտէր Պեցուիլ միշտ անատոյգ դողով, երբ նոր գործի մը ձեռք երկարէր:

— Աղօթեցէք ինծի համար, կ'ըսէր զինքը ճամբու դնող բարեկամներուն, որ Աստուած օրհնէ մեր դործը: Աղօթեցէք որ ցանուած սերմերը հովերուն եւ վայրի թռչուններուն կիր չլրլան, հոկեցէք դալար ընծիւղներուն, ձեր աչքի բիրին պէս, որովհետեւ անոնց հետ պիտի աճի յոյսը Իսրայէլին եւ հաւատքը մարդկութեան:

Գովային ճամբորդութիւնը Պօղոսի յոգնած ջլդիրուն համար աւելի քան կազդուրիչ էր: Օրեր յետոյ կը հասնէր Աթէնք: Հեռուէն կը նշմարուէին Ողիմպոսի եւ Փիլոնի լեռները, աւելի անդին կը փռուէր Մարաթոնի դաշտը: Արեւը եգէական ծովին վրայ բոցատարր ոսկի էր կարծեալ, որ ծործորազին կը կայծկլտար եւ չիթ առ չիթ վար կ'իյնար նաւը վարող թեւակներէն: Արեւմուտեան հօրիզոնը ծով էր ծիրանի, անոր անդադարձ շողաբակումին մէջ կը փայլատակէր Ակրոպոլիսը եւ Աթենաս Պալլասի արձանը իր գէն ու զարդով, սաղաւարտով ու ոսկի նիզակով կը հալէր կարծեալ կրակին մէջ, ըսելու համար դիտողին թէ ոյժն ու զեղեցկութիւնը, մարդկային սրտի այդ զոյգ ըզմանքները, անբաժան էին ի բարձի: Հեռուն, կապոյտ գոլորշիներու շուք մը կը ծփար Աթէնքի ճերմակ տունե-

րուն եւ բազմաթիւ մեհաններուն վերեւ: Պօղոս հիացիկ, չէր կրնար զատել իր նայուածքը Աթենաս Պալլասի փղոսկրակուտ անդրիէն, մինչ Ակրոպոլիսի սպիտակափառ կճեայ շողը կը շլացնէր աչքերը առաքեալին: Յոյներէն ամէնէն շատ սերտած աստուածունհին էր Աթենասը, սիրելի դուստր Ջեւսի, ծնած իր խմատութենէն:

Անշուշտ Պօղոսի տեսած Ելլազան վաղուց կորսնցուցած էր իր փառքը: Կորնթոսի կործանումէն յետոյ, վերածուեւ էր Հռովմէական պարզ նահանգի մը, զրկուած իր այնքան սիրած ազատութենէն, կողոպտուած եւ աղքատացած: Աթէնքն ու Կորնթոսը կը շարունակէին թէեւ իրենց գոյութիւնը, երկիրը սակայն թանգարանի մը տպաւորութիւն կը թողուր այցելուին վրայ: Հակառակ այս իրողութեան, Աթէնքը կը շարունակէր մնալ իրբեւ արուեստի եւ մշակութի փարոս մը բովանդակ կայսրութեանը մէջ: Առանց Աթէնքէն անցնելու ոչ ոք կըրնար հազնիլ մտքի ազնուութեան պատմուճանք: Կիկերոնի, Հորասի, Ովիտոսի եւ Վիրգիլիոսի նման մտաւորականներ անկէ կը քաղէին իրենց ներշնչումը:

Պօղոս Պիրէոն նաւահանգիստէն բարձրացաւ եւ մտաւ քաղաքը: Մէֆիսի կամուրջէն անցնել վերջ յառաջացաւ Աթէնքի փողոցներէն եւ օթեւան գտաւ իր ազգակիցներէն մէկուն տունը, արհեստասիրներու եւ Հրեաներու փողոցին մէջ, նախօրոք Ղուկասին կողմէ իրեն եղած ցուցմունքին համաձայն: Յաջորդ օրը առաջնորդութեամբ իր հիւրընկալին գացին Սինակոկ: Փողոցները նեղ էին եւ փոշիով ծածկուած, թզենիներ կը բարձրանային ճերմակ պատերու քով ի վեր: Դուռներուն անջեւ կիները նստած

պիտի ծաղկեն իր ձեռքերն ու ոտքերը՝ եւ պատմուեալսն վրայ վիճակ պիտի ձգենն :

— Մեռնող եւ յարութիւն առնող Մեխիան մամառակաւոր չէր, այլ յաւիտենական : Եւ ինչո՞ւ չէր Ան մեղի բերելու մարմնոյ սնունդը, այլ՝ հոգւոյ : Անոնք որ չեն հաւատարաշխարհի փրկչին, կ'անջատեն ինքզինքնին ճշմարիտ կեանքէն : Մեխիան աստուածային սէրն է այս աշխարհի վրայ, անտեսանելի ին յոյսը, աստուածութիւնը աներեւոյթ իրերու : Կենդանի թուող ողբալի մեռելներն են որ կ'ը մերժեն զինքը, անոնք որ կը քաշուին երկրի վրայ բնոր իրենց գեռ տար եւ չեն ող զիականորեն :

Սակայն Աթենացիները շնական եւ անտարբեր, կը հեզնէին զինքը, հակառակ իր անյեհեհ եւ խաղաղ կերպարանքին, համողի՞ ձայնին, որ կը ըսէր սրտէ մը եւ կընար սիրտեօրու դպչիլ : Սինակովը քառակուսի եւ մեծկակ սենեակ մըն էր, ճերմակ բոլուած : Հոն էին քաղաքին վաճառականները, խաւովապանները, արհեստաւորները, ինչպէս նաեւ օտարականները : Պօղոս կը ճանչնար զիրենց իրենց կեցուածքէն եւ զգեստներէն : Առաջին կարգին վրայ կը կենային մեծատոնները, ծածկուած նուրբ զգեստներով, փքուած ու վեհափառ, գոհ աշխարհէն ու Աստուծմէ :

Պօղոս սակայն դիւրին տեղի տուողներէն չէր, առաջին անգամը չէր որ կը հանդիպէր նման պերաբերմունքի : Սալոնիկէի եւ Իկոնիոնի մէջ աւելին տեսած էր, քանիցս նախատուած եւ խռչանազուած : Ան վրդովուած վերջացուց իր խօսքը : Ամբողջ մողովարարն ոտքի ելած կը հեզնէր աւ կը թշնամանէր զինքը :

Գիշերը, Պօղոս իր փոքրիկ հիւրատան մէջ կը մտածէր առտուան եղածներուն եւ կը զարմանար թէ ինչո՞ւ իր հայրենակիցները, որոնք իր մարմինէն եւ արինէն էին, կը մերժէին իր պատգամը : Ամուր պատ մը կը զատէր զինքը իր եղբայրներէն, փակելով անոնց սիրտերը իր խօսքերուն դէմ : Հին վէրքեր, որոնք կը լլկէին իր հոգին երիտասարդութեան օրերուն, կը բացուէին նորէն,

ցաւէ ցաւ դուրելով զինքը : Կատկածը փչէ պսակի մը պէս կը խայթէր իր հոգին, կ'ընգար թէ ինքը որս մըն էր գազանի բերինն մէջ : Կը զարմանար թէ իրենները ինչո՞ւ կոնախ կը դարձնէին իր պատգամին եւ կը հեզնէին զինքը : Մեխիան զրկած էր զինքը մարդոց իրբեւ իր գերազոյն պատգամաւորը, սակայն իր ունկնդիրներու հոգիին մէջ չէր զլար յոյսին շողը : Հեթանոսները, որոնք օտար էին իրեն, եւ չունէին փրկութեան առհաւատչեան, Իսրայէլի որդիներուն տրուած, իրենց արեան մէջէն կ'արձագանգէին իր ձայնը : Այս արձագանգները տակաւ կը վերածուէին փառաւոր երգի մը, չողացնելով իրենց դէմքերը յոյսին քաղցրութեամբ : Անոնք աւելի մօտ կը թուէին ըլլալ փրկութեան, կը խորհէր Պօղոս, կ'ուզէին որ բարի լուրին պատգամաբերը շաքունակէր իր խօսքը, յայտնէր նոր թագաւորութեան օրը, որպէսզի իրենք ալ կարենային ազատիլ իրենց ողբերգութենէն եւ տեսնէին իրենց աչքերով փոխվէժը : Պօղոսին խօսքերը կրկնել կուտային զարկերը իրենց յոգնած ու ջարջախ սիրտերուն : Լոյսի թեթեւացում մը, երկինքներու եւ փառքերու բացում մը, հեռանկար մը ալքեկութեմի, կողունքներու, հանգիստներու եւ առատութեան կը բացուէին իր խօսքերէն անոնց փրկութեան աւելի մօտ հոգիներուն խորը :

Աստուած իմ հայրերուս, կը կրկնէր Պօղոս, արցունքէն թրջուած բառերով, երկաթէ կղպանքով ինչո՞ւ կը զոցես սիրտերը իմ արեանկիցներուս : Իրենց նման ես եւս միթէ չէի՞ սպասեր Մեխիայի գալուտեան, ինչո՞ւ արեան ժառանգութիւնը որ կը միացնէ մեզ իրարու, կը մնայ լուս մեր մէջ : Ինչո՞ւ իրենք չեն կրնար զգալ թէ Օրէնքն ու մարգարէութիւնները նախաձայնուած արձանագրութիւններն են Մեխիայի գալուտեան, թէ Մեխիայէն առաջ բոլոր դարերը իրեն կը նային, ինչպէս արեւածաղիկը արեւին : Ի՞նչ է պատճառը այս բաժանման, արդեօք չե՞մ ես այն մաքուր անօթը, որուն մէջէն պիտի թափանցէ փրկութեան յոյսը եւ Մեխիայի պատգամը : Չեռքերս որոնք

անմեղներու արևնը թափեցին, մի՞թէ տա-
կաւին կը մնան անմաքուր, ա՞յլ է պատ-
ճառ արդեօք որ իմ հայրենակիցներուս սիր-
տերը կը մնան փակ իմ խօսքերուս դէմ:
Այս կարգի մտածումներու մէջ թաղուած
քնայաւ կարծր քաղմոցին վրայ:

Յանկարծ խաւարին մէջէն իրեն երեւցան
հարիւրաւոր դէմքեր, երեսները Բարձա-
բասին, Պետրոսին, Յակոբոսին, որոնք կը
շողային հաւատքին լոյսովը: Անոնց մար-
մինները ափօսուած իրենց կրած հարուած-
ներու խայտերով, բոլորն ալ ինկած էին
խռտանդուած քարերով լեցուն ծործորի
մը մէջ: Իրենց քով կեցած էր հրեշտակ մը,
ցցած իր ձեռքերն ու թեւերը երկնքին դէմ:
Մաղբին ու մօրուքը ոսկեզոյն էին եւ կը շո-
ղային իր շուրջը սփռուած լոյսին մէջ: Պօ-
ղոս սարսափով իր շուրջը նայեցաւ, հրեշ-
տակին պատկերը իրեն կը բերէր ոչ միայն
նմանութիւնը Մտեփանոսին, այլ նաեւ ի-
րեն:

Իրեն կուգար թէ նստած էր քարկոծման
դաշտին խրամատին եզերքը եւ իր առջեւ
կար կապոց մը զգեստներու, խկ երկու գո-
ւիւրը կեցած էին վկաները սպաննութեան:
Պօղոս ճիշ մը արձակեց եւ արթնցաւ, մինչ
իւ շրթները կը մրմնջէին. «Աստուած մեր
հայրերուն, ողորմէ՛ ինծի, որովհետեւ
մարդասպան մըն եմ ես, օգնէ՛ ինծի եւ
մաքրէ՛ զիս իմ մեղքերէս»:

Աստուան դէմ Պօղոս խաղաղած սկսաւ
իւ պտոյտը Աթէնքի փողոցներուն մէջ: Ուս-
նութիւնները որոնց առջեւէն կ'անցնէր ճոխ էին
եւ լեցուն ամէն տեսակ առարկաներով եւ
գեղօրներով: Փղօսկրէ անթիւն, բռնուռ
արկղեր, սրահակներ, սեղաններ, թիկնաթոռ-
ներ, օսկի կոճերով անկողիններ, փողփո-
ղուն շրջագգեստներ, ծիրանի վերարկու-
ներ, օսկի տրեխներ, սանաբեր, հայելիներ,
լամբարներ, երաժշտական գործիքներ, բա-
ժակներ, արձաններ եւ գեղարուեստի բազ-
մատեսակ առարկաներ: Իր ձախ կողմը ձե-
ղելով Ապողոնի մեհնաին փառայեղ ան-
դաստակները, մտաւ ճամբու մը մէջ, եզեր-

ուած՝ փարթամ բնակարաններով, որոնք
կարծես թմբեր էին բուրումներէ: Ծոճիներ,
ձիթենիներ եւ դափնիներ իրենց սաղարթ-
ները կը ցցէին շէնքերու կարմիր պսակնե-
րուն եւ արձաններու պատուանդաններուն
վերեւ: Կիսաբաց դուռներէն կը տեսնուէին
պղինձէ եւ մարմարէ արձաններ, դաւթիւն
մէջ, եւ շատրուաններ: Ոչ մէկ շշուկ կը
վրդովէր այս շեղ հանգստարաններուն խա-
ղաղութիւնը: Միայն սրինգի մը հեռաւոր
ձայնը կը լսուէր: Պօղոս կանգ առաւ տոհ-
միկ կերպարանքով տունի մը առջեւ: Ծէշքը
զարդարուած էր Յունաստանի ամէնէն մեծ
փիլիսոփաներու մարմարեայ կիսանդրինե-
րով:

Առաքեալը գիտէր թէ այժմ Յունաստանը
աղօ մը ըլլալէ աւելի, մշակոյթ մըն էր,
լեզու, արուեստ եւ գրականութիւն: Թէ
հռովմէական քաղաքակրթութիւնը իտալա-
կան չէր, այլ յունական: Աշխարհի քաղա-
քակրթութեան ծառին արմատները Յունաս-
տանի հողին մէջէն էր որ կը բերէին իրենց
ամէնէն քաղցր պտուղները: Սակայն շե-
ղութիւնն ու գեղեցկութիւնը քաղաքին չէին
տպաւորիր զինքը, մեկուսացած կ'զգար
ինքզինքը անհոգի եւ պաղ արձաններու եւ
մարմիններու այս անսպասուն մէջ:

Օր մը իր այս պտոյտներէն մէկուն ըն-
թացքին, բարձրացաւ Աթէնքի գլխաւոր բը-
լուրներէն մէկուն դապարձ, որ իբրեւ կայք
ծառայած էր հին արքաներուն: Ամէնուրեք
մեհնաններ, եւ արձաններ, կարծես քաղաքը
հսկայ գերեզմանոց մը ըլլար տաճարներու,
լքուած իրենց աստուածներէն: Ակրպողը
արքայական թագի մը պէս կ'իշխէր քաղա-
քին, որուն ամէնէն գեղեցիկ ադամանդը
Պարթէնոն կը թուէր ըլլալ, մեհնան Աթե-
նաս Պալլասի, գործը մեծ ճարտարապետ եւ
արձանագործ Փիթիասի: Յոյներու համար
մարդը յայտնութիւնն էր Աստուծոյ, մար-
դեղութեան նախազգացումը կար հոս, կը
ստածէր Պօղոս: Աստուածները այս կերպով
արտայայտութիւններն էին մարդոց ըղձանք-
ներուն, երազներուն, կիրքերուն եւ ձգտ-
ումներուն, շինուած մարդոց յատկու-

Թիւններուն եւ ստորագիւններուն համաձայն: Ինչ որ իրենց մարդկային միջոցներով եւ կարողութիւններով չէին կրցած ձեռք բերել, իրենց աստուածներուն շնորհւել կը ջանային ունենալ: Միւս կողմից խորաքմանկ կը թուէին ըլլալ անոնք, վաւաշիտ Արեւմտադէր, շնացող Աստղիկը, զերթող Ապողոնը, մարդասպան Արէսը, գինով Բազոսը ժողովուրդին կը բաշխէին քաղցրաբոյր ըմպելիներ, չառնելու համար զարշահոտութիւնը չարիքներուն որոնք կը ծածկէին երկիրը: Կը զարմանար Թէ խնայել Յոյները ինչպէ՛ս չէին զգար տարբերութիւնը անտեսանելի երկնաւոր Հօրը, որ ստեղծած էր բոլոր երեւելի եւ աներևոյթ իրերը, եւ ձեռագործած այս արձաններուն:

Բլուրէն վար իջնելով, Պօղոս անցաւ Սոկրատի բանտին քովէն, ուր Յունաստանի ամէնէն ազնիւ հոգին կնքած էր իր մահկանացուն, Անտեղեակ չէր ինքը Սոկրատի կեանքին եւ վարդապետութեան: Անծանօթ ոչին որ այս մտքի կախարդին իմաստութիւն էր ներշնչած եւ յայտնած օրէնքները հանդերձեալ աշխարհին, արդեօք նախերկանքը չէ՞ր Մեսիային, կը խորհէր Պօղոս: Սոկրատ կը զաւատար Թէ հոգին աղատուած մարմնի անարդ բեռէն, իման խունկին զոր կ'ալրէր քրմուհին, վեր կը սրլանար ի խնդիր ճշմարտութեան: Թէ մեռնիւր քակել էր հանգոյցը հոգիին, երկրին հետ ունեցած պիղծ կապին, եւ բարձրանալ երկնքին մէջ, նոր ապրումով, իրեւ ճահանջ իրիկուան: Մահը չարիք էր, քայց այդ չարիքէն էր Եր կը ծնէր բարին, երկունքը անմահութեան, արիւնով արբազործուած ողջակէզի մը նման: Կեանքը պայքար էր,

աղատելու հոգին մահացու կիրքերէն, վերստին ծնիլ կարենալու համար ժխտածութեան պակ յաղթութեան, կեանքի քաւութեան սեղանին վրայ: Ողիմպի կամ Եղիսեան դաշտից բոլորքէն կանկները Աստուծոյ պատկերներն էին լույս կամ գիրիւր իր անուան, բնութեան վրայ դրոշմուած: Մեր տեսողութենէն անդին կայ խորհրդաւոր ինչ մը, որ հոգիին աչքով, հաւատքով միայն կը տեսնուի:

Պօղոս գիտէր. Թէ քաղաքակիրթ աշխարհի իմաստութիւնը կ'ածանցէր Յունաստանէն, Յոյն միայն էր որ առաջին անգամ հետամուտ եկած էր մարդը զբաղեցնող գերագոյն հարցերու լուծման: Հոգիին գիտար յունական էր, իրեւ հոգեկան գոյացութիւն մարդկային անձնաւորութեան: Սոկրատն էր որ սովորեցուց Աթենացիներուն հոգ տանիլ իրենց հոգիին, որ գաղտնիքն էր բարոյական առողջութեան: Իր խօսքերը՝ լեցուն բարոյական հրահանգութիւններով, նախանկարը կը կաղմէին Մեսիայի ուսուցումին: Այս մտածումներէն կրծուած կը յառաջանար Աթէնքի փողոցներէն, մերթ ակնարկը գետին սեւեռելով, մերթ աչքերը երկնիք բարձրացնելով:

Արեւը իջած էր լեռներու վրայ եւ կ'երթար մանկանալու խաւարին գիրկը, վերստին ծնելու համար: Հօտերը կ'իջնէին Տալիսի բարձունքներէն: Կիւթիրոն լեռը նւերուած մուսաներուն եւ Տիոսի, կը լողար սակի ծովուն մէջ: Անտառներէն հեծեծ մուսներ եւ արինգի ձայնի կուգային խառնուելու Պօղոսի խոհերուն, իրիկուան ճահանջին պէս որ մութին ծոցը կը լուծուի: